Cercetări Istorice (serie nouă), XXXII, IAŞI, 2013, p. 249-263

EDIFICII DE CULT DIN SATELE RAIONULUI TELENEŞTI: ISTORIE ȘI ACTUALITATE

Manole BRIHUNEȚ[1]

Argument

Studiind de mai mulți ani istoricul construirii bisericilor de lemn și de piatră din spațiul pruto-nistrean, în secolele XVIII-XIX, constatăm importanța acestui domeniu atât pentru istoria locală, cât și pentru cea națională. Totodată, în pofida apariției publicațiilor axate pe acest domeniu de cercetare, subiectul nu este nici pe departe epuizat, documentele descoperite recent oferindu-ne posibilitatea de a efectua o analiză arhitecturală detaliată a acestor edificii de cult. De data aceasta atenția noastră se îndreaptă spre o anumită regiune – satele din raionul Telenești, Republica Moldova – și analiza edificiilor de cult ridicate aici în segmentul temporal anunțat anterior. Pe baza dosarului de inventariere aflat în arhiva Agenției de Inspectare și Restaurare a Monumentelor (AIRM), vom încerca să realizăm un studiu despre aspectul autentic al bisericilor, situația lor la momentul repertorierii, în anii 1985-1986 și starea actuală de păstrare a patrimoniului arhitectural bisericesc[2].

Bisericile de lemn și de piatră constituie monumente de valoare istorică, arhitecturală și artistică, luând în considerare anul construcției, originalitatea concepției, motivele decorative folosite în ornamentația interioară și exterioară a bisericii. În momentul actual edificiile de cult și-au schimbat mult aspectul exterior și interior, suferind modificări, deseori neîntemeiate, atât în timpul reconstrucțiilor, cât și în timpul utilizării în calitate de obiective de menire culturală și socială, potrivit programului

[1] Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Chișinău.

[2] Îi mulțumim și pe această cale domnului Ion Ștefăniță, Director al Agenției de Inspectare și Restaurare a Monumentelor (AIRM), pentru amabilitatea de a ne oferi spre consultare dosarul privind edificiile de cult din satele raionului Telenești.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

anunțat în timpurile restructurării gorbacioviste de la mijlocul anilor '80 ai secolului XX. Din cauza indiferenței oamenilor, numeroase lăcașuri sfinte au ajuns în stare de degradare avansată şi riscă să se prăbușească, sau sunt pe cale de a fi demolate. Din aceste motive, pe lângă stabilirea valorii istorico-arhitecturale și artistice a bisericilor, este absolut necesară elaborarea unui program de acțiuni comune între biserică și autoritățile locale, în vederea consolidării, restaurării și păstrării monumentelor de arhitectură ecleziastică.

În această ordine de idei, vorbim de bisericile ridicate în secolele XVIII-XIX, cu precizarea soluției planimetrice şi a detaliilor arhitecturale. În funcție de amplasarea acestora, vom discuta despre bisericile construite în centrul așezărilor umane și cele ridicate în incinta cimitirelor. În ansamblu, edificiile eclesiastice studiate se disting printr-o expresivitate artistică deosebită, fiind optim încadrate în planul urbanistic al localităților, amplasate fie pe locuri înalte, coline, dealuri, fie în cimitire, dar întotdeauna potrivit cosmogoniei medievale, și anume de a veni pe lume și a pleca exclusiv prin biserică[3].

În momentul inventarierii (mijlocul anilor '80 ai secolului XX), în raionul Telenești erau active doar patru biserici, printre care și biserica de lemn cu hramul Sf. Treime, din satul Hirișeni. Rămăşițele bisericii se mai păstrează și astăzi în cimitirul vechi, dar se află în stare avansată de degradare, deși edificiul este inclus în Registrul de Stat al Monumentelor din Republica Moldova[4]. În raion mai erau active biserica Acoperământul Maicii Domnului din satul Brânzenii Vechi (ridicată în anul 1872), cu plan cruciform, aflată pe atunci în proces de reparație; biserica Sf. Arh. Mihail, din satul Leușeni (ridicată în 1880), cu plan trilobat, cu clopotniță alăturată; și biserica Sf. Dumitru, din satul Corobceni (a.c. 1913), având un plan simplu, dreptunghiular, cu o soluție planimetrică tradițională, compartimentată în naos, pronaos și altar.

[3] M. Brihuneț, *Bisericile de zid din complexele funerare din spațiul pruto-nistrean (secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Patrimoniu Bisericesc. Materialele conferinței naționale științifico-practice din 5 aprilie 2011 și 3 mai 2012*, Chișinău, 2013, p. 45.

[4] http://www.moldovacrestina.info/2011/03/bisericile-de-lemn-pe-cale-de-disparitie-partea-ii-a/

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

Constatăm că, prin anii 1985-1987 unele edificii de cult erau deja folosite în scopuri culturale sau sociale, la discreția autorităților locale. De exemplu, biserica Sf. Gheorghe din satul Căzănești, ctitorită în 1852 de către polonezul Mihail Awgustowski, după un proiect-„tip" elaborat conform cerințelor timpului, era folosită ca studioul de cor. În biserica Sf. Arh. Gavriil (anul construcției este necunoscut) din satul Nigureni, era amplasat Muzeul de Istorie și Etnografie. O situație similară întâlnim la biserica Sf. Arh. Mihail (construită în 1882), din satul Sărăteni, iar biserica Sf. Gheorghe din satul Verejeni (ridicată în 1907), era în proces de reparație, fiind planificată deschiderea aici a Muzeului Ținutului Natal. În biserica nefinalizată din Teleneștii Vechi, începută în 1937, funcționa o școală auto.

Repertoriul bisericilor și analiza arhitecturală

În repertoriul bisericilor din satele raionului Telenești cu o importanță istorico-arhitecturală deosebită, încadrăm biserica cu hramul Înălțarea Crucii din satul Codru[5], ridicată în secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea. Inițial, biserica a fost clădită din lemn, dar, ulterior, în procesul de reconstrucție, „carcasa" de lemn a fost înlocuită cu una de cărămidă, iar pereții au fost sprijiniți prin contraforturi. Soluția planimetrică a bisericii este specifică arhitecturii secolului al XIX-lea și cuprinde naosul, pronaosul și absida decroșată. Accesul principal în biserică era amplasat în partea de sud și accentuat printr-un pridvor cu un fronton triunghiular, susținut de două perechi de stâlpi pătrați Clădirea era acoperită, în anii '80, cu șindrilă, cu un acoperiș cu contururi plastice. Deasupra naosului se ridica turla, cu învelitoare în formă de coif, pe un tambur octogonal. În opinia specialiștilor care au participat la inventariere, biserica avea inițial o planimetrie simplă, la care ulterior a fost adăugată clopotnița în două caturi, de lemn, de tipul „octaedru pe pătrat" („восмерик на четверике"), finalizată cu o învelitoare în formă de coif și turlă cu o cruce metalică ajurată, realizată prin forjare. În arhitectura bisericii se îmbină contrastant elementele arhitecturii clasice: frontonul,

[5] Localitatea a fost atestată pentru prima dată în anul 1607, cu denumirea *Beșeni*. În 1965 numele a fost schimbat în *Codru*, acum se află în componența comunei Mândrești.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

coloanele, pilaștrii, cornișa, cu acoperișul de șindrilă, care reprezintă un element al arhitecturii populare. Interiorul bisericii este iluminat prin tamburul octogonal situat deasupra cupolei și prin două ferestre amplasate în naos și în altar. În fața bisericii erau numeroase troițe de lemn, veritabile monumente ale sculpturii populare.

O altă biserică care merită toată atenția cercetătorilor este cea din Hirişeni, sat atestat prima dată în 1437. Conform dosarului păstrat în arhiva Agenției, aflăm că biserică Sf. Voievozi este ridicată în secolul al XVIII-lea. Soluția planimetrică a bisericii este cea tradițională pentru arhitectura locală, de tip triconc. Deasupra pronaosului se ridica clopotnița pătrată în plan, cu învelitoare în formă de coif pe o turlă înaltă, din care se înălța o cruce forjată artistic. Biserica are acoperiș în pante, din șindrilă. În interior, pronaosul era acoperit cu un tavan plat, naosul pătrat era despărțit de absidele laterale de contur complicat și acoperit cu un tavan de formă cilindrică. Naosul este luminat prin două ferestre mici, dreptunghiulare, amplasate în abside și ferecate cu grile metalice. S-a păstrat, prin 1985, și iconostasul de lemn, cu Porțile Împărătești ajurate, tăiate din lemn și aurite. Icoanele erau foarte tare afectate. Biserica, fiind un monument de istorie și arhitectură de o deosebită valoare, necesita pe atunci restaurare urgentă (Fig. 1)

La 1813, în satul Târşiței, pe moşia vistiernicului Grigoraș Sturza, a fost ridicată o biserică de piatră, deoarece cea de lemn, veche, s-a desfăcut cu totul, „lemnele s-au dat la focul prescurăriei, iar sfântul pristol a fost zidit după obicei şi îngrădit”[6] (Fig. 2). Din cauza unor conflicte iscate între cei doi preoți ai satului, arendaşul Botezatu, devenit între timp căpitan, cerea restituirea lucrurilor şi podoabelor din biserica construită pe moşia lui. În iulie 1813, toate podoabele liturgice, cărțile și veşmintele din biserica veche au fost duse la biserica cea nouă, unele fiind cumpărate de localnici, altele fiind aduse de locuitorii din Prodănești stabiliți aici.

Încă o biserică din raionul Telenești, preconizată prin 1985-1986 a fi folosită ca muzeu, era biserica Adormirii Maicii Domnului din satul Țânțăreni, construită în anul 1817. Biserica reprezintă un valoros monument al arhitecturii ecleziastice, în care și-a găsit reflectare tipul

[6] *Bisericile din satul Târşiței, ținutul Orhei*, în *Arhivele Basarabiei*, 5, 1934, 3, p. 223-224.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

lăcașului, uzual pe teritoriul dintre Prut și Nistru. Este o clădire monumentală, cu absidă semicirculară, cu acoperiș în pante, care s-a păstrat relativ bine, în pofida intemperiilor timpului și a factorului antropic. Deasupra pridvorului se înalță clopotnița masivă, de plan pătrat, cu turlă înaltă, de formă prismatică, care conferă dinamism construcției masive și grele. Absida este accentuată printr-o învelitoare în formă de coif, pe un tambur de formă circulară. Suprafața pereților tencuiți contrastează cu eleganța ferestrelor mici. Aceeași impresie, de construcție organică și echilibrată, este sesizată și în interiorul bisericii. Decorul arhitectural al bisericii este completat de crucile forjate și ajurate de metal și cornișa de un profil foarte complicat, fapt care conferă lăcașului de cult originalitate și frumusețe.

De o vechime considerabilă este și biserica Adormirea Maicii Domnului din satul Văsieni, construită în 1823[7]. Soluția planimetrică reprezintă un triconc tradițional, compartimentat în pronaos, naos rectangular și absida altarului semicirculară. La pronaos este alipită clopotnița de tipul „pătrat pe pătrat" („четверик на четверике"), cu învelitoare de formă prismatică. Naosul de formă cubică are un acoperiș în patru ape, încununat cu o cupolă în formă de coif. Pereții sunt tencuiți, iar ferestrele posedă elemente arcuite modelate deasupra lor. În curtea bisericii erau ridicate câteva troițe de lemn și pietre funerare, care erau luate sub protecția statului, împreună cu edificiul de cult, care urma să fie transformat într-un muzeu.

O altă biserică din raionul Telenești este cea cu hramul Sf. Nicolae din satul Ordășei, construită în anul 1831. În plan trilobată, biserica este compartimentată în pronaos, naos dreptunghiular și altar. Soluția planimetrică a bisericii, cu un acoperiș în patru ape, din tablă zincată, care a înlocuit acoperișul inițial, de șindrilă, prin compoziția sa arhitectural-volumetrică și pereții tencuiți, confirmă valoarea istorică și arhitecturală. La pronaos este alipită clopotnița în două caturi de tipul „pătrat pe pătrat", finalizată cu o turlă în formă de clopot cu învelitoare în formă de bulb. Accesul principal în biserică este amplasat într-o firidă arcuită.

---

[7] V. Ciloci, *Biserica Adormirea Maicii Domnului din satul Văsieni, raionul Telenești*, în *Clopotnița Moldovei*, 1, 1998, p. 3.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

Interiorul bisericii reprezintă un spațiu unitar, naosul fiind acoperit cu o boltă cilindrică, iar altarul cu o boltă semicirculară. Interiorul bisericii cucerește prin simplitate și masivitate, însă, către mijlocul anilor ’80 ai secolului XX, din podoaba de altă dată a bisericii practic nu a mai rămas nimic. Pereții lăcașului erau afectați de spărturi și fisuri, edificiul având nevoie la acel moment de o reparație capitală, necesară unui monument al arhitecturii ecleziastice din Basarabia din prima treime a secolului al XIX-lea. În această ordine de idei, vom menționa că scopul *nobil* al acestor inventarieri și concluzii privind reparația imediată a bisericilor în anii restructurării gorbacioviste, este legat în primul rând nu de redeschiderea lăcașelor de cult, ci de folosirea edificiilor în calitate de muzee ale ținutului natal sau oficii de stare civilă, pentru înregistrarea tinerilor căsătoriți sau a pruncilor nou-născuți. Astfel, cu privire la biserica din satul Ordășei avem aceeași concluzie, citată din dosarul studiat: „este de dorit de a lua biserica sub protecție republicană și adaptarea clădirii ca muzeu”.

Un alt monument din raionul Telenești este biserica parohială cu hramul Sfântul Nicolae din satul Chiştelnița, aflată actualmente în grija mănăstirii Chiştelnița[8]. Această biserică a fost ridicată în anul 1818, pe un loc înalt, având o vizibilitate mare din toate părțile. Datorită acestei amplasări, dar și din cauza stării bune de conservare a clădirii, „se recomandă luarea bisericii sub ocrotirea statului și utilizarea edificiului de cult în calitate de muzeu”. Biserica cu hramul Sf. Nicolae surprinde prin soluția spațial-volumetrică, fiind compusă din absida decroșată, naosul octogonal, pridvorul de formă pătrată și clopotnița alăturată la pridvor. Biserica avea un acoperiș înalt, cu o construcție complicată. Altarul este accentuat printr-o învelitoare în formă de bulb. Accentul vertical principal al bisericii îl constituie turla masivă în formă de bulb, ridicată deasupra naosului, pe un tambur octogonal, prin care pătrunde lumina. Clopotnița, de plan pătrat, este încununată cu o cupolă prismatică. Pereții tencuiți sunt

[8] Mănăstirea de monahi din satul omonim, atestat pentru prima dată în anul 1456 cu numele de Hoimăneşti; o vreme i se mai zicea Petroasa pe Sagala. Denumirea mănăstirii vine de la „chiştelnița” – loc mlăştinos, cu multe izvoare. Mănăstirea îşi are începuturile la 18 martie 1991, a fost fondată pe baza celor două biserici parohiale din sat. Vezi: M. Brihuneţ, E. Bâgzu, *Sveato-Mihailovski Chiștelnițchi monastâri*, în *Pravoslavnâe monastâri. Ențiklopedia*, Moskva, 2000, p. 290.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

completați de ferestre dreptunghiulare, cornișe și frize decorative, care amplifică expresivitatea artistică a lăcașului. Un interes aparte prezintă interiorul bisericii, subliniat prin contrastul între naosul spațios, deschis și pronaosul de dimensiuni relativ mici.

În 1854 a fost ridicată biserica Sf. Gheorghe din satul Chițcanii Vechi. Ea posedă o soluție planimetrică tradițională, fiind compartimentată în altarul semicircular, naosul rectangular și pronaosului pătrat. Volumetria compactă a bisericii este finalizată prin clopotniță, cu o învelitoare de forma unui clopot. Absida este accentuată print-o învelitoare în formă de bulb pe un tambur de dimensiuni nu foarte mari. Ca elemente decorative ale pereților tencuiți notăm mulurile de deasupra ferestrelor dreptunghiulare, pilaștri și cornișa.

La mijlocul secolului al XIX-lea a fost ridicată biserica Trei Ierarhi din satul Cozești, ocupând poziția dominantă în planul urbanistic al satului și fiind amplasată pe un loc mai înalt, ceea ce îi conferea vizibilitate din toate părțile. Soluția planimetrică include altarul decroșat, naosul rectangular și pronaosul pătrat. Altarul și naosul posedă acoperiș în pante, încununat cu un bulb pe un tambur de formă circulară. Deasupra pridvorului este ridicată clopotnița de tipul „octoedru pe pătrat", finalizată cu o turlă piramidală, nu foarte înaltă, încununată cu un bulb. Pereții sunt tencuiți, ferestrele modeste, cu ancadramente simple, partea superioară a pereților fiind subliniată printr-o cornișă cu elemente decorative nu foarte complicate. S-au păstrat iconostasul și unele piese de interior ale bisericii. Din cauza degradării pereților și surpării acoperișului, biserica necesita reparație.

Biserica Sf. Voievozi din satul Suhuluceni a fost ridicată în 1860. În plan alungit, lăcașul posedă soluție planimetrică specifică acestui spațiu: un altar dreptunghiular, naos pătrat, pronaosul rectangular cu clopotnița alăturată. Rezolvarea constructivă a fațadelor este subliniată prin pilaștri, fapt care îmbogățește substanțial vocabularul plastic. Biserica are un acoperiș în patru ape. Deasupra naosului se înalță turla de forma unui bulb, amplasată asupra unui tambur octogonal, prin care pătrunde lumina în biserică. Clopotnița în trei caturi este încununată de o turlă cu învelitoare prismatică, finalizată cu un bulb. Pereții tencuiți sunt amplificați de pilaștri, ferestre arcuite și elemente decorative denticulate.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

Și biserica Nașterea Maicii Domnului din satul Târșiței, ridicată în 1864, reprezintă interes pentru arhitecți, mai ales prin soluția spațial-volumetrică. Edificiul posedă o soluție planimetrică cruciformă, cu un singur naos, care a avut mult de suferit în timpul unui incendiu, fiind afectat acoperișul și bolta. Pereții sunt ridicați din piatră naturală, neprelucrată, combinată cu elemente decorative foarte fin lucrate, denticule modelate, pilaștri și cornișe, care acordă exuberanță jocului de lumini și subliniază vocabularul plastic al edificiului.

În satul Mândrești avem documentată biserica cu hramul Adormirea Maicii Domnului, ridicată în 1870. Biserica trilobată este compartimentată în pronaos, naosul de formă pătrată și altar. Deasupra pronaosului se ridică clopotnița cu o învelitoare prismatică. Naosul este încununat cu o turlă în formă de bulb pe un tambur octogonal Ferestrele arcuite sunt protejate de grile metalice forjate, iar ca elemente decorative ale bisericii menționăm pilaștrii și cornișa. În curtea bisericii erau amplasate numeroase troițe de lemn.

Căutările noastre au ajuns și la biserica Sf. Împărați Constantin și Elena, din satul Galiceni, construită la finele secolului al XIX-lea. La momentul inventarierii, în 1985, se mai păstra proiectul bisericii, elaborat în 1894 și aprobat de Secția de Construcție a Administrației Guberniale a Basarabiei. Biserica a fost ridicată într-un stil eclectic, vocabularul plastic fiind foarte expresiv, însumând detalii și motive ale arhitecturii bizantine, fapt indicat și de fațada realizată în tehnică mixtă, clădită prin alternarea cărămizii de culoare roșie și piatră albă, dar și unele elemente ale decorului. Se păstrase și podoaba interioară a bisericii și câteva icoane, comisia susținând necesitatea inventarierii tuturor pieselor, cu concluzia definitivă: „Biserica trebuie adaptată pentru necesitățile culturale. Cel mai bine ar fi amenajarea aici a unui muzeu, cu păstrarea icoanelor, pieselor de artă decorativă și a covoarelor vechi moldovenești".

Tot la finele secolului al XIX-lea, în 1896, a fost ridicată și biserica Adormirea Maicii Domnului din satul Zgărdești. Aceasta are o soluție planimetrică cruciformă, caracteristică pentru spațiul pruto-nistrean începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, influențată tot mai masiv de arhitectura ecleziastică rusă. Are pereții ridicați prin alternarea cărămizii și a pietrei, o lucrare în tehnica mixtă. Deasupra pronaosului se află clopotnița

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

octogonală, înaltă, cu învelitoare prismatică; aceeași învelitoare o posedă și naosul, deși prisma naosului are o siluetă mai plastică și proporții mai delicate. Subliniem în acest context ideea arhitectului, care a utilizat conștient două forme asemănătoare, creând astfel o siluetă foarte interesantă, acordând expresivitate plastică deosebită și îmbogățind silueta bisericii. Interiorul bisericii, la momentul inventarierii, cuprindea covoare vechi moldovenești, un iconostas cu icoane de o certă prestanță. În curtea bisericii erau ridicate troițe de lemn.

O altă biserică din acest segment cronologic, de la finele secolului al XIX-lea, este cea cu hramul Sf. Nicolae din satul Vadul-Leca. Este amplasată în centrul satului, compartimentată în naos și pronaos, deasupra căruia se ridică clopotnița de tipul „octaedru pe pătrat". Se deosebește printr-o compoziție spațial-volumetrică simplă, cu detalii decorative modeste dar expresive, fronton modelat în forma podoabei de cap a femeilor ruse, cunoscut ca *kokoșnik* (rus. кокошник), grile forjate le ferestre și cornișe.

Edificii de cult din cimitire

O atenție deosebită este solicitată de bisericile ridicate în cimitire. În aceste cazuri autoritățile sovietice se aflau în dificultate, neștiind să dea o altă utilitate acestor edificii. Nu se potrivea folosirea bisericilor amplasată în cimitir ca obiective cu menire culturală. Astfel, se propunea utilizarea lor în calitate de săli de doliu.

În Telenești au fost atestate opt biserici ridicate în spațiul cimitirului, printre care biserica de lemn cu hramul Nașterea Domnului, ridicată în 1893, în satul Crasnoșeni, conform proiectului-„tip" specific epocii. Construirea bisericilor în spațiul cimitirului este o problemă asupra căreia stăruim de mai mulți ani. În general, majoritatea bisericilor ridicate în secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea au fost biserici din cimitir. În sprijinul afirmației noastre vin și hărțile topografice ale vremii (satele Seliște-Călărași; Nucăreni-Telenești; Gordinești-Rezina sau Copanca-Căușeni), care exemplifică cele spuse de noi, inclusiv bisericile păstrate până în prezent în spațiul cimitirului (Târșiței, Vărzărești ș.a.). Amintim cu această ocazie că satul Nucăreni este un sat şi comună din raionul Teleneşti. Acesta a fost menționat documentar în anul 1671 cu denumirea Îndărătnici, iar ulterior a purtat numele de Pupăzeni. În 1803,

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

în sat a fost ridicată o biserică din lemn, amplasarea bisericii și a cimitirului fiind explicate în harta topografică anexată (Fig. 3). În 1912 a fost ridicată biserica din piatră, cu hramul Sf. Arh. Mihail, având o soluție planimetrică tradițională, trilobată, cu altarul decroșat, naosul pătrat și pronaosul rectangular. Deasupra pronaosului era ridicată clopotnița în plan pătrat. Detaliile arhitecturale denotă influența arhitecturii ruse de cult și amplifică impresia artistică a bisericii.

Tot în cimitir a fost ridicată și o altă biserică de lemn, cea din satul Hirișeni, despre arhitectura căreia vom discuta, dar nu înainte de a face o incursiune lapidară în istoricul ei. Biserica Adormirea Maicii Domnului a fost ctitorită de răzeşii din Hirişeni, în 1642, la mănăstirea Hârjauca, din bârne de stejar întărite pe mijloc şi la capete cu cuie de lemn. A fost tencuită în interior şi exterior şi acoperită cu șindrilă. Călugării mănăstirii au săvârșit în ea slujbe până în anul 1821. Biserica fiind deja veche, au hotărât s-o demonteze şi pe locul acesteia să fie înălțată o biserică de piatră. În 1821, cu binecuvântarea mănăstirii, creştinii satului Hirişeni au luat bârnele vechii biserici şi le-au dus în sat. Pe un loc înalt, în cimitir, a fost ridicată din bârnele vechi, iar cele deja putrede au fost înlocuite cu lemn de stejar (partea de nord a bisericii). Lăcașul a fost tencuită doar pe interior, pe exterior fiind fățuită vertical cu scândură şi acoperită cu şindrilă. A servit enoriaşilor ca lăcaş de rugăciune până în anii '30 ai secolului XX, când în sat a fost înălțată și sfințită o biserică din piatră[9]. Recent, biserica a fost restaurată, în conformitate cu proiectul elaborat de arhitecții Eugen Bâzgu și Sergiu Vornicov, sub egida Muzeului Național de Etnografie şi Istorie Naturală, a Ministerului Culturii şi Academiei de Ştiințe a Moldovei. Această biserică este primul monument ecleziastic, montat pe teritoriul Muzeului Satului din Chișinău[10], fiind sfințită de un sobor de preoți la 24 septembrie 2011.

---

[9] S. Curnic, *File din istoricul bisericii de lemn Adormirea Maicii Domnului restaurată pe teritoriul Muzeului Satului din municipiul Chişinău*, în *Patrimoniu bisericesc. Materialele conferințelor naționale științifico-practice din 5 aprilie 2011 și 3 mai 2012*, Chișinău, 2013, p. 146-149.

[10] M. Ursu, *Încă un pas spre crearea Muzeului Satului la Chișinău*, în *Akademos*, 3 (22), 2011, p. 117-120. (http://www.akademos.asm.md/files/Inca%20un%20pas%20 spre%20crearea%20muzeului%20satului%20la%20Chisinau.pdf).

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

De asemenea, actuala biserică a mănăstirii Chiştelniţa cu hramul Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil a fost construită din piatră, ca biserică parohială, în anul 1856, fiind sfinţită la 13 decembrie 1862. Înainte de a fi clădită actuala biserică de piatră, în acelaşi loc a fost activă o altă biserică cu acelaşi hram, din lemn, acoperită cu şindrilă. Locul pristolului bisericii vechi se păstrează şi astăzi cu sfinţenie şi se află în perimetrul cimitirului, la est de biserica de zid. În 1907 biserica a fost reparată, s-a schimbat acoperişul de şindrilă cu unul din tablă zincată, lucrările fiind iniţiate de pr. Iacob Tocan, al cărui fiu, membru al Sfatului Ţării, urma să voteze ulterior Unirea Basarabiei cu România[11]. În perioada ateismului militant, în 1961, această biserică a fost închisă. Unul din cimitirele vechi ale satului se află în prezent în curtea mănăstirii Chiștelnița.

Biserica Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil este construită în stilul clasicismului rusesc şi este compartimentată tradiţional în altar, naos şi pronaos. Acoperişul în opt ape este dominat de un turn orb, finalizat cu un bulb din care se înalţă o cruce de metal forjat. Clopotniţa este alăturată bisericii, în trei caturi, amplasată deasupra pridvorului (primul nivel). Camera clopotelor se află la nivelul al doilea. De asupra pronaosului se află cafasul. Naosul are forma unui cerc octogonal, iar bolta naosului are forma unei prisme largi, octogonale. După reparaţia capitală din 2000, din partea de sud, la pridvor şi pronaos, a fost amenajată biserica de iarnă cu hramul Sfântul Pantelimon. Simetric, în partea de nord a fost ridicată o anexă. Vechea casă parohială a fost reparată și transformată în trapeză mănăstirească cu bucătărie.

O altă biserică din cimitir este cea cu hramul Sf. Arh. Mihail și Gavriil, din satul Mândrești, ridicată în 1911, cu o soluție planimetrică specifică arhitecturii ruse, cruciformă, cu clopotniță ridicată deasupra pronaosului, în interior având un iconostas aurit. Următoarea biserică construită în anii 1935–1936, în cimitir, este cea din satul Budăi. Tot în cimitir au fost construite: biserica Sf. Mihail din satul Inești; biserica Adormirii Maicii Domnului, din satul Ghermănești, din anii 1910-1914; biserica Nașterii Domnului din satul Cucioaia, în 1888.

[11] L. Popescu, A. Stratulat, *Chiştelniţa la 550 ani. File de istorie*, Chişinău, 2008, p. 112-113.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

Un loc aparte îl au bisericile din târgul Teleneşti. Cunoaştem, conform unei catagrafii a bisericilor din Basarabia din anii 1812-1813, că biserica Sf. Ilie din târgul Teleneşti, din grinzi (bârne), exista încă din 1801. Noua biserică de piatră a fost ctitorită conform diatei lăsate de proprietara Smaranda Buhuşoaia, care a donat 5000 lei pentru zidirea bisericii, bani care însă nu au ajuns în 1816 la epitropul însărcinat cu construcția edificiului de cult[12]. De asemenea, biserica Adormirea Maicii Domnului din Teleneşti în 1815 „era cu totul vechi şi slabă", şi locuitorii au decis să zidească „altă biserică din nou pi timilii di peatră cu tălpi de stejar şi amnari tot de stejar, îngrădită, lipită cu lut şi acoperită cu şindrilă". Biserica a fost construită şi sfințită în 1819, dar nu era înzestrată suficient cu inventar liturgic[13]. În 1903, în cimitirul din Telenești a fost ridicată biserica Adormirea Maicii Domnului, zidită în piatră.

Concluzii

Cercetarea detaliată a bisericilor de lemn și de piatră depistate în localitățile raionului Telenești din Republica Moldova ne conduce spre unele concluzii. Au fost diferențiate biserici amplasate în centrul satului, dar și biserici ridicate în cimitire. Soluția planimetrică tradițională a bisericilor de lemn, afirmată până în secolul al XVIII-lea, continuă să fie utilizată la începutul secolului al XIX-lea, de data aceasta şi la edificarea bisericilor din piatră. Elementele noi intervin doar în limbajul morfologic şi în unele soluții constructive. În funcție de criteriul selectat, bisericile din raionul Telenești se includ în tipul de biserică cu clopotniță alăturată, ridicată deasupra pridvorului, și mai rar, în tipul de biserică cu clopotniță ridicată separat[14]. Edificiile de cult analizate prezintă o deosebită valoare din punct de vedere istoric, arhitectural și artistic, demonstrând soluția planimetrică utilizată în spațiul dintre Nistru și Prut, elementele decorative modelate și vocabularul plastic folosit.

---

[12] *Ctitori basarabeni*, în *Arhivele Basarabiei*, 4, 1936, 2, p. 181-186; C. N. Tomescu, *Diferite ştiri din consiliul eparhial Chişinău*, în *Arhivele Basarabiei*, 10, 1938, 1-4, p. 29-30.

[13] C. N. Tomescu, *Diferite ştiri din Consiliul Eparhial Chşinău*, în *Arhivele Basarabiei*, 8, 1938, 4, p. 234.

[14] M. Brihuneț, *op. cit.*, p. 45.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

DES ÉDIFICES DU CULTE DANS LES VILLAGES DU DISTRICT DE TELENEȘTI: HISTOIRE ET ACTUALITÉ
(Résumé)

L'auteur parle sur les églises en bois et en pierre des villages du district Telenesti, la Moldavie. Lorsque les églises ont été décrites en 1985–1987, il y avait quatre églises actives, les autres seraient utilisés après la réparation comme bâtiments à vocation culturelle. L'auteur a abordé les questions qui se rapportant à la planimétrie des églises, l'emplacement d'église et de cimetière, et l'entrée dans le plan d'urbanisme, les éléments décoratifs, la description architecturale des églises construites aux XVIIIème et XIXème siècles. La plupart des églises constituent des monuments de l'histoire, de l'architecture et d'art.

Liste des illustrations:

Fig. 1. L'Eglise en bois La Sainte Trinite, village de Hirişeni.
Fig. 2. L'Eglise du village Târşiței.
Fig. 3. Fragment du plan topographique du village Pupăzeni, actuellement Nucăreni, Teleneşti. 1809. Emplacement de l'église et le cimetière, au bord de la localité (Collection MNEIN).
Fig. 4. Pierre tombale, village de Zăicani, district de Teleneşti, 18th siècle.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

Fig. 1. Biserica de lemn Sf. Treime, satul Hirișeni

Fig. 2. Biserica din satul Târșiței

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

Fig. 3. Fragment din planul topografic al satului Pupăzeni, actualmente Nucăreni, Teleneşti (1809). Amplasarea bisericii şi a cimitirului, la marginea localității (Colecția MNEIN)

Fig. 4. Piatră funerară, satul Zăicani, raionul Telenești, secolul al XVIII-lea

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro